М. О. Кужельов,
д. е. н., професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів,
банківської справи, Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-7895-7879
К. В. Ковальова,
здобувач кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул,
Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-4348-9892

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.12.55

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

М. Kuzheliev,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Director of Educational and Scientific Institute of Finance and Banking,
University State Fiscal Service of Ukraine
K. Kovalova,
Applicant at the Department of Finance named after L. L. Tarangul,
University State Fiscal Service of Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF CREDIT MANAGEMENT OF ENTERPRISES

У статті розглянуто сутність поняття "кредитоспроможність підприємства", а також основні його складові. Узагальнено існуючі підходи до управління кредитоспроможністю підприємства. Висвітлено основні аспекти здійснення оцінки кредитоспроможності, яка є важливим компонентом системи управління кредитоспроможністю підприємства загалом. Виявлено, що процес управління кредитоспроможністю підприємства залежить не лише від потенціалу та специфіки діяльності підприємства, а й від стану банківського сектору країни. Визначено фактори, які впливають на процес управління кредитоспроможністю підприємства. Зроблено висновки, що для ефективного управління кредитоспроможністю на підприємстві необхідно здійснювати системний аналіз його внутрішнього та зовнішнього середовища, використовувати сучасні наукові підходи до відбору методик його оцінки та механізмів управління.

In contemporary economic conditions, effective economic activity of the enterprise is impossible without constant attraction of additional resources. Attracting credit resources to an enterprise not only improves the efficiency of economic activity, but also increases the efficiency of capital utilization, accelerates the movement of its financial and material resources, reduces the payback period of investments, expands the scope and scope of activity. However, before taking out a loan, an enterprise must assess its own creditworthiness and think through a management mechanism. The purpose of the article is to reveal the essence of the creditworthiness of the enterprise and to identify the most influential factors in the process of managing the creditworthiness of the enterprise. The subject is theoretical and practical aspects of managing the creditworthiness of the enterprise. The set of scientific methods, in particular, methods of scientific abstraction, comparative, analysis and synthesis, systematization, generalization, induction and deduction, statistical and graphical methods are applied in the article. The article reveals the essence of the creditworthiness of the enterprise, its main components, summarizes modern approaches to managing the creditworthiness of the enterprise. Characterization of the main stages of the creditworthiness of the enterprise is carried out. Some aspects of the credit assessment, which is an important component of the enterprise credit management system, are revealed. It is revealed that the process of managing the creditworthiness of an enterprise depends not only on the specifics of the enterprise, but also on the state of the banking sector of the country. The factors that influence the credit management of the enterprise are identified,

as well as the priority directions of its improvement. For effective credit management at the enterprise it is necessary to carry out a systematic analysis of its internal and external environment, to use modern scientific approaches to the selection of methods of effective assessment and management.

Ключові слова: підприємство, фінансові ресурси, позики, потенціал підприємства, кредитоспроможність, управління кредитоспроможністю підприємства.

Key words: enterprise, financial resources, loans, enterprise potential, creditworthiness, creditworthiness management of the enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкових трансформацій ефективна діяльність суб'єкта господарювання неможлива без достатньої кількості фінансових ресурсів та відповідно залучення різних позик. Залучення позикового капіталу сприяє підвищенню результативності господарської діяльності підприємства, прискоренню руху його фінансових та матеріальних ресурсів, підвищенню ефективності використання капіталу, зниженню строків окупності інвестицій, розширенню обсягів та сфери діяльності, формуванню різноманітних цільових фондів грошових коштів, тим самим підвищуючи ринкову вартість підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблематики управління кредитоспроможністю підприємства присвятили свої наукові праці чимало зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема: В. Борисова, Е. Брігхем, А. Вдовенко, А. Гапенські, І. Давидович, П. Дем'яненко, О. Донець, В. Жук, В. Лагутін, А. Лахтіонова, І. Ломачинська, О. Олійник, А. Поєзднік, П. Роуз, М. Савлук, Дж. Сінкі, О. Терещенко та інші. Однак, проблема ефективного управління кредитоспроможністю підприємства залишається актуальною й в сучасних умовах. Причиною цього є динамічний розвиток економіки, глобалізація, нестабільне внутрішнє економічне середовище держави тощо. Ці та інші фактори постійно змінюються та спричиняють необхідність удосконалення методики управління кредитоспроможністю підприємства, що ускладнює процес дослідження цієї проблеми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності поняття "кредитоспроможність підприємства" та виявлення основних факторів, які впливають на процес управління кредитоспроможністю підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Управління кредитоспроможністю підприємства у сучасних умовах є одним з основних напрямів його управлінської діяльності. Ефективне здійснення цього процесу дозволяє суб'єкту господарювання оперативно вирішувати завдання в умовах конкурентної боротьби та бути спроможним своєчасно та в необхідному обсязі отримати й погасити позикові кошти. Високий рівень кредитоспроможності уможливує максимізацію прибутку та сприяє рентабельності діяльності за рахунок залучення кредитних ресурсів. Усе це підвищує вартість самого підприємства, забезпечуючи тим самим його інвестиційну привабливість.

Варто зазначити, що в сучасній економічній літературі та нормативних актах є різні підходи до трактування сутності поняття "кредитоспроможність" (табл. 1).

З таблиці 1 можна зробити висновок, що існуючі підходи до визначення сутності поняття "кредитоспроможність" варто розділити на два блоки:

1) кредитоспроможність як спроможність повністю та в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями [1; 3; 4; 6];

2) кредитоспроможність як фінансовий стан підприємства, що уможливило отримати кредит й своєчасно повернути його [2; 5].

Досліджуючи проблематику управління кредитоспроможністю підприємства, необхідно враховувати, що у міжнародній теорії та практиці поняття "кредитоспроможність" не має широкого застосування, а більш прийнятним є термін "кредитний ризик". Так, І. Давидович, І. Ломачинська, А. Мумладзе зазначають, що "кредитний ризик — це виявлений, прихований або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконувати умови будь-якої фінансової угоди із контрагентом або в інший спосіб виконати взяти на себе зобов'язання. Кредитний ризик та кредитоспроможність не є тотожними поняттями, адже кредитоспроможність — це оцінка, яка базується на оцінці й прогнозі потенціалу підприємства, а кредитний ризик — на поточній оцінці і ймовірності настання певного ряду наслідків" [7].

Фінансовий стан підприємства формується в процесі усієї його виробничо-господарської діяльності та під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів [8]. Зовнішнім проявом нормального фінансового стану підприємства є належний рівень його кредитоспроможності. Фактори, що впливають на кредитоспроможність підприємства класифікуються за такими двома групами — зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів відносяться:

- стан соціально-економічного розвитку країни;
- грошово-кредитна та податкова політика країни;
- кон'юнктура фінансового ринку;
- політична ситуація в державі;
- розрахунково-платіжна дисципліна контрагентів;
- ефективність комунікації з контрагентами тощо.

До внутрішніх факторів, що впливають на кредитоспроможність підприємства відносяться:

- склад і структура оборотних та необоротних активів;
- грошові кошти та їх еквіваленти;
- суми короткострокових зобов'язань;
- дебіторська заборгованість;
- бюджетне планування;
- корпоративна дисципліна;
- рівень організації виробництва;
- маркетингова політика підприємства тощо.

Також слід відмітити, що управління кредитоспроможністю підприємства тісно пов'язане з процесами управління платоспроможністю та ліквідністю. Ці показники взаємозалежні, адже за відсутності необхідних фінансових ресурсів, підприємство залучає кредити для покращення своєї ліквідності та платоспроможності, і водночас, за умови низької ліквідності та платоспроможності підприємство не зможе відповідати за своїми кредитними зобов'язаннями.

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "кредитоспроможність"

Автор	Визначення поняття
Лагутін В.Д.	«це спроможність позичальника повністю і своєчасно розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями» [1]
Ляхтіонова Л.А.	«це такий фінансовий стан підприємства, який дає змогу отримати кредит і своєчасно повернути його» [2]
Олійник О.О.	«це спроможність і бажання позичальника у визначений кредитною угодою терміном і в повному обсязі розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями» [3]
Поезднік А.І.	«це комплексне поняття, яке характеризує спроможність та готовність позичальника до здійснення кредитної операції, яка оцінюється банком з огляду на фінансово економічне становище позичальника та на якість зробленої ним кредитної пропозиції, а також з точки зору прийнятності для банку кредитора кредитного ризику й можливості керувати ним» [4]
Нечипоренко А.В.	«фінансовий стан підприємства, за якого воно спроможне ефективно використовувати позикові кошти, а також вчасно повертати кредити» [5]
Національний банк України	«наявність у позичальника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції та його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки» [6]

Джерело: складено авторами.

Для банку, який надає кредит, необхідно, щоб підприємство було не лише платоспроможним, а в пріоритеті є його кредитоспроможність, з огляду на те, що на відміну від інших зобов'язань, кредитні зобов'язання підприємства перед банком повинні бути погашені виключно грошовими ресурсами. Підприємство може бути визнане неплатоспроможним, але кредитоспроможним, оскільки значний вплив на осатаній показник має забезпеченість кредиту [9].

Процес управління кредитоспроможністю підприємств базується на якісній оцінці. І. Шовкун зазначає, що "оцінка кредитоспроможності позичальника — це процес комплексного визначення кількісних та якісних параметрів його фінансового стану, яке проводиться кредитором (банком) з метою аналізу та прогнозування ймовірних ризиків і визначення можливості, розміру та умов надання кредиту" [10].

Необхідність оцінки кредитоспроможності виникає як перед підприємствами, які бажають залучити фінансові ресурси за привабливими умовами, так і перед банками, які прагнуть мінімізувати кредитні ризики. Національний банк України надає право банківським установам самостійно установлювати основні та додаткові критерії оцінки фінансового стану позичальника, які підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними, але банки не публікують своїх методик аналізу кредитоспроможності позичальника, що унеможливає їх аналіз [11; 12]. Основні існуючі у вітчизняній та світовій практиці підходи і методики до оцінки кредитоспроможності позичальника (підприємства) наведені на рис. 1.

У звітах Національного банку України проаналізовано вітчизняний кредитний ринок за 2018 рік й виявлено, що в Україні 51,7 % кредитів є непрацюючими, зокрема основну частину непрацюючих кредитів становлять кредити надані корпоративному сектору — 85 % [6]. Станом на 2019 рік українські банки лідирують за часткою непрацюючих кредитів у світі (рис. 2).

Існування значної кількості непрацюючих кредитів свідчить про низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, а також про неефективну

стратегію управління. Причиною цього явища переважно є зовнішні конфлікти, військові дії, втрата територій та ринків збуту, що вплинули на якість боргу вкрай негативно. Визначальними в перетворенні кредитів на непрацюючі стали саме внутрішні проблеми банківської системи. Низькі кредитні стандарти, нехтування лімітами концентрації боргів, високий обсяг валютного кредитування стали основою масових дефолтів корпорацій за боргами перед банками України.

Повертаючись до процесу управління кредитоспроможністю підприємства, слід зазначити, що це є складовою системи управління підприємства в цілому. Мета

Рис. 1. Оцінка кредитоспроможності підприємства

Джерело: складено авторами на основі [6—12].

управління кредитоспроможністю полягає у забезпеченні певного рівня кредитоспроможності, за якого підприємство було б спроможне виконати свої зобов'язання щодо погашення основної суми боргу та відсотків за ним у поточному та перспективному періодах [9]. Також метою функціонування механізму управління кредитоспроможністю підприємства є підтримка та досягнення встановленого її рівня за рахунок своєчасного реагування на зміну внутрішніх та зовнішніх умов діяльності суб'єкта господарювання. На рисунку 3 представлено структуру управління кредитоспроможністю підприємства.

Слід зазначити, підтримка кредитоспроможності вітчизняних підприємств з боку держави чи банків знаходиться на досить низькому рівні. В Україні створений фонд підтримки підприємництва, програми підтримки підприємств стратегічних галузей, існує ряд програм кредитування для бізнесу у банках тощо. Але підтримка з боку держави не є результативною й відповідно не має позитивних результатів через високий рівень тінізації економіки та монополізацію ринку.

Зарубіжний досвід свідчить про необхідність створення спеціальних систем підтримки бізнесу, які у свою чергу складаються із спеціалізованих органів у виконавчій владі. Основні напрями підтримки кредитоспроможності підприємств у зарубіжних країнах наведено на рисунку 4.

Процес управління кредитоспроможністю підприємств в Україні ускладнений низкою факторів, як внутрішніх (внутрішнє середовище підприємства, його операційна діяльність, потенціал), так і зовнішніх (стан вітчизняної та світової економіки, особливості функціонування банківської галузі тощо). Доцільно виділити основні з них:

Рис. 2. Рейтинг країн за показником непрацюючих кредитів

Джерело: складено авторами на основі [6].

1. Знаходження підприємства позичальника на не-підконтрольних Україні територіях або на територіях, що зазнали руйнувань під час проведення АТО/ООС.

2. Належність підприємства-боржника до галузей, які постраждали від втрати ринку РФ (зокрема це стосується галузей машинобудування, виробництво труб, молочних продуктів).

3. Значні втрати від спаду внутрішнього попиту під час фінансової кризи (зокрема операції з нерухомістю, будівництво, виробництво будматеріалів, автомобілів).

4. Відсутність операційної діяльності при отриманні кредиту.

5. Наявність операційної діяльності, але неприйнятне боргове навантаження при отриманні позики.

6. Завищене боргове навантаження для боржників при отриманні позики.

7. Відсоток кредитування завищений, кредитні умови не вигідні порівняно з кредитними умовами для бізнесу в розвинених країнах світу.

Найбільш застосовуваним у вітчизняній практиці механізмом забезпечення кредитоспроможності підприємства є пошук внутрішніх джерел для збільшення прибутковості й досягнення беззбиткової роботи за допо-

Рис. 3. Структура управління кредитоспроможністю підприємства

Джерело: складено авторами на основі [1—4, 9; 12; 13].

могою збільшення виробничої потужності, підвищення якості продуктів та послуг, а також за рахунок посилення конкурентоспроможності підприємства на ринку, раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, скорочення непродуктивних витрат та зниження собівартості товарів та послуг.

Таким чином, оцінка фінансового стану підприємства та врахування усіх можливих ризиків виступають ключовими факторами ефективного управління кредитоспроможністю загалом, що дозволяє запобігти невиправданому залученню позикового капіталу, забезпечити своєчасне повернення позик, знизити ризик неплатежів та підвищити ефективність своєї діяльності. Для ефективного управління кредитоспроможністю на підприємстві необхідно здійснювати системний аналіз його внутрішнього та зовнішнього середовища, використовувати сучасні наукові підходи до відбору методик його оцінки та механізмів управління.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження процесу управління кредитоспроможністю підприємства можемо зробити такі висновки:

1. Українські підприємства нині функціонують у несприятливих економічних умовах. Динамічний курс валют, нестабільність економічного та політичного середовища значно ускладнюють діяльність підприємств, негативно впливаючи на їхню конкурентоспроможність; значна кількість вітчизняних підприємств перебуває в стані санації та ліквідується. Щоб залишатися на ринку та розвиватися далі за таких умов підприємствам необхідно вибудувати стратегію управління конкурентоспроможністю.

2. Конкурентоспроможність підприємства — це його здатність відповідати за своїми кредиторськими зобов'язаннями. Процеси управління кредитоспроможністю підприємства є складовою політики управління. Показник конкурентоспроможності перебуває у тісному взаємозв'язку з показниками платоспроможності та ліквідності. Але для банків, як кредиторів, важливий саме показник кредитоспроможності підприємства.

3. У світовій практиці не використовується поняття "кредитоспроможність" у разі оцінки позичальника, а частіше використовують показник "кредитний ризик", який характеризує ймовірність виплати або невиплати боргових зобов'язань банку. Цей показник є важливим

Рис. 4. Підходи до підтримки кредитоспроможності підприємств у зарубіжних країнах

Джерело: складено авторами на основі [2; 11; 12].

в оцінюванні позичальника, але вужчим за показник кредитоспроможності, адже не враховує низку факторів, таких як ліквідність та фінансовий стан активів і пасивів підприємства. Проте, враховуючи неякісну звітність вітчизняних підприємств, кризу банківського сектору та значний рівень корупції, в українській практиці для кредитування суб'єктів господарювання доцільно використовувати обидва показники.

4. Ефективний механізм кредитоспроможності підприємства повинен базуватися на якісному, системному аналізі його фінансових показників, а також на оцінці ринкового середовища. Через динамічний розвиток економіки та суспільства в цілому, досить складно використовувати універсальний підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємства. Проте можна виокремити ключові принципи, на яких повинна базуватися методика його оцінки:

— забезпечення максимальної достовірності оцінки, яка базується на системному аналізі всіх необхідних інформаційних даних;

— визначення широкого кола показників, які всебічно характеризують кредитоспроможність підприємства, враховуючи специфіку діяльності підприємства, та середовища, в якому воно функціонує, на основі даних показників здійснювати коефіцієнтний аналіз;

— диференційований підхід до оцінювання кредитоспроможності щодо підприємства (обов'язково враховувати специфіку виробництва, форму забезпечення поточного й прогнозованого оцінювання кредитоспроможності підприємства);

— використання сучасних наукових методів, моделей оцінювання, залучення незалежних експертів, застосування сучасних інноваційних підходів до здійснення оцінки та оптимізації процесів управління кредитоспроможністю підприємства.

Література:

- Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. / В.Д. Лагутін. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2002. — 215 с.
- Лактіонова Л.А. Аналіз фінансової стійкості суб'єктів підприємницької діяльності: монографія / Л.А. Лактіонова. — К.: Знання, 2013. — 1091 с.
- Олійник О.О. Оцінка кредитоспроможності позичальника при довгостроковому банківському кредитуванні / О.О. Олійник // Економіка. Фінанси. Право, 2007. — № 8. — С. 10—23.
- Поездник А.И. Анализ и внутрибанковский контроль кредитоспособности заемщика: автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.12 / А.И. Поездник. — М., 2008. — 223 с.
- Нечипоренко А.В. Планування в системі управління підприємством / А.В. Нечипоренко // Соціально-економічні реформи в контексті глобалізації та євроінтеграції. — 2014. — С. 45—48.
- Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/>
- Давидович І.Д. Удосконалення теоретичних підходів до визначення сутності "кредитоспроможність підприємства" / І.Д. Давидович, І.А. Ломачинська, А.О. Мумладзе // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2016. — Т. 21, Вип. 11. — С. 83—88.
- Кужелев М.А. Механизм управления финансовой устойчивостью в системе обеспечения финансовой безопасности корпорации / М.А. Кужелев // Нове в економічній кібернетиці: Моделі і механізми управління безпекою економічних систем. — 2011. — № 4. — С. 45—56.
- Вдовенко Л.О. Економічна сутність та значення кредитоспроможності підприємств / Л.О. Вдовенко // Облік і фінанси. — 2012. — № 1. — С. 108—110.

10. Шовкун І. Кредитоспроможність підприємств у контексті формування фінансових джерел відтворення переробної промисловості у регіонах України / І. Шовкун // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 2. — С. 54—61.

11. Кужелев М.О. Формування механізму управління кредитоспроможністю підприємства в умовах інноваційного розвитку економіки України / М.О. Кужелев, М.О. Житар // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). — 2015. — Вип. 2 (69). — С. 57—62.

12. Донець О.Б. Кредитування малого і середнього бізнесу: дис. канд. ек. наук: 08.00.08 / О.Б. Донець. — Ірпінь, 2017. — 259 с.

13. Kuzheliev M.O. Bioresources Price Trend and GDP Growth Adjustment / M.O. Kuzheliev, D.M. Zherlitsyn, A.V. Nechyporenko // International Journal of Advanced Biotechnology and Research — 2019. — Vol. 10. Special Issue-1. — Pp. 379—383.

References:

- Lahutin, V.D. (2002), *Kredytuvannia: teoriia i praktyka* [Lending: theory and practice], Znannya, Kyiv, Ukraine.
- Lakhtionova, L.A. (2013), *Analiz finansovoi stijkosti sub'ektiv pidpriemnyts'koi diial'nosti* [Analysis of financial stability of business entities], Znannya, Kyiv, Ukraine.
- Olijnyk, O.O. (2007), "Assessment of the borrower's creditworthiness with long-term bank lending", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 8, pp. 10—23.
- Poezdник, A.I. (2008), "Analysis and intra-bank control of the creditworthiness of the borrower" Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.
- Nechyporenko, A.V. (2014), "Planning in the enterprise management system", *Socio-economic reforms in the context of globalization and European integration*, pp. 45—48.
- National Bank of Ukraine (2019), "Report on financial results", Available at: <http://www.bank.gov.ua/>, (Accessed 20 Oct 2019).
- Davydovych, I.D. Lomachyn's'ka, I.A. and Mumladze, A.O. (2016), "Improvement of theoretical approaches to the definition of the essence of "creditworthiness of the enterprise"", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Ekonomika*, vol. 21, pp. 83—88.
- Kuzhelev, M.A. (2011), "The mechanism of financial stability management in the system of ensuring financial security of the corporation", *Nove v ekonomichnij kibernetitsi: Modeli i mekhanizmy upravlinnia bezpekoju ekonomichnykh system*, vol. 4, pp. 45—56.
- Vdovenko, L.O. (2012), "Economic essence and value of creditworthiness of enterprises", *Oblik i finansy*, vol. 1, pp. 108—110.
- Shovkun, I. (2014), "Credit confidence of enterprises in confidential environment made source of processing industry in regions of Ukraine", *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy*, vol. 2, pp. 54—61.
- Kuzheliev, M.O. and Zhytar, M.O. (2015), "Formation of the mechanism of management of the creditworthiness of the enterprise in the conditions of innovative development of economy of Ukraine", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo)*, vol. 2 (69). pp. 57—62.
- Donets, O.B (2017), "Small and Medium Business Lending", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, University State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- Kuzheliev, M.O. Zherlitsyn, D.M. and Nechyporenko, A.V. (2019), "Bioresources Price Trend and GDP Growth Adjustment", *International Journal of Advanced Biotechnology and Research (IJABR)*, Vol. 10. Special Issue-1, pp. 379—383.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2019 р.